

УДК 391.982:398.332.16](477.82)

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2021.03.019>**ПОЖОДЖУК ДМИТРО**аспірант кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1207-9388>**POZHODZHUK DMYTRO,**a postgraduate at Ethnology Department of the Ivan Franko Lviv National University. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1207-9388>**Бібліографічний опис:**Пожоджук, Д. (2021) Культ свійських тварин у зеленосвятській обрядовості волинян. *Народна творчість та етнологія*, 3 (391), 19–33.Pozhodzhuk, D. (2021) Cult of the Domestic Animals in the Green Week Rites of the Historical-Ethnographic Volhynia. *Folk Art and Ethnology*, 3 (391), 19–33.

КУЛЬТ СВІЙСЬКИХ ТВАРИН У ЗЕЛЕНОСВЯТСЬКІЙ ОБРЯДОВОСТІ ВОЛИНЯН

Анотація / Abstract

У статті йдеться про скотарський складник звичаїв та обрядів Зелених свят на теренах історико-етнографічної Волині. Основні скотарські обрядодії припадали на неділю П'ятдесятниці – Трійцю. Напередодні Трійці, у Зелену суботу, волиняни прикрашали житла зеленню і квітами. Спорадично «замаювали» галуззям і хліви. В окремих місцевостях із метою захисту скотарських приміщень від відьом та всякої нечисті їх клечали осикою та іншими рослинами, наділеними апотропейними властивостями.

На теренах Пулинського, Хорошівського та Черняхівського районів Житомирської області побутував звичай «викрадення корів» на Трійцю. У ніч на Зелену неділю пастухи «викрадали» у господарів домашніх тварин і випасали їх у полі. Після випасу вони накладали коровам на роги сплетені вінки і ситими повертали додому, отримуючи за них «викуп» у власників.

У волинській частині Рівненської області у день Зелених свят корів завітчували вінками. Для Західної Волині (північна смуга сучасної Львівської обл. – Золочівський, Буський, Кам'янка-Бузький р-ни) скотарські звичаї й обрядодії на Трійцю майже не характерні. На відміну від інших районів, тут вони представлені на католицьке свято Пресвятої Євхаристії. Саме цього дня місцеві волиняни освячували у церкві віночки, які згодом використовували під час скотарських okazій. Спорадично для цього слугувало зілля, освячене на Трійцю. Віночки кидали переважно у пійло корові, коли та отелилася.

Незважаючи на локальне поширення звичаю «викрадення корів», на теренах історико-етнографічної Волині Зелених свят не супроводжували пастуші забави, насичені ритуальними діями, що було властиво для звичаєвості населення інших українських етнічних земель та інших слов'янських етносів. У цей день місцеве населення остерігалось передусім шкідливих дій відьом. Для захисту корів від злого впливу чарівниць волинські господині обкурювали їх свяченим зіллям.

Загалом на теренах історико-етнографічної Волині скотарська тематика Трійці мала типовий апотропеїчний характер.

Ключові слова: етнологія, історико-етнографічна Волинь, скотарство, Зелені свята, худоба, клечання, відьма, вінки, викрадення корів, зілля.

The article deals with the cattle-breeding component of customs and rites of the Green Holidays cycle in historical and ethnographic Volhynia.

The main cattle-breeding rituals fell on the Sunday of Pentecost (Orthodox Trinity). On the eve of Trinity Sunday, on Green Saturday, Volhynians decorated their homes with greenery and flowers. They sporadically adorned with twigs catsheds as well. In some areas, in order to protect livestock from witches and all sorts of evil spirits, these byres were decorated with aspen and other plants endowed with apotropaic properties.

In the territory of Pulyn, Khoroshiv, and Cherniakhiv districts of Zhytomyr Region, there was a custom of *stealing cows* on Trinity Sunday. On Green Sunday night, shepherds *stole* cattle from their owners and grazed them in the field. After grazing, those thieves-cowherds put woven wreaths on the cows' horns and returned them home well fed, with receiving a *ransom* from the cows' owners.

In the Volyn part of Rivne Region, on the day of the Green Holidays, cows were decorated with wreaths. For Western Volhynia (a northern strip of modern Lviv Region, namely Zolochiv, Busk, and Kamyanka-Buzka districts), cattle-breeding customs and rituals on the Trinity are almost uncharacteristic. Unlike other districts, here they are represented on the Catholic feast of the Holy Eucharist. It was on this day that local Volynians consecrated wreaths in churches, which were later used during cattle-breeding occasions. Sporadically, potions consecrated on the Trinity were also used for this purpose. Wreaths were thrown mostly into a cow's slops after her calving.

Despite the local spread of the custom of *stealing cows*, in historical and ethnographic Volhynia, the Green Holidays were not accompanied by cowherd entertainments, full of ritual actions, which was typical of the customs of other Ukrainian ethnic lands and other Slavonic ethnic groups. On this day, the local population was wary primarily of the harmful effects of witches. To protect cows from the evil influence of witches, Volhynian homemakers fumigated them with sacred potions.

In general, in historical and ethnographic Volhynia, the Trinity Sunday-related cattle-breeding theme had a typical apotropaic nature.

Keywords: ethnology, historical and ethnographic Volhynia, cattle breeding, Green Holidays, cattle, Green Week adornment, witch, wreaths, cow stealing, potion.

Ґрунтовні студії над традиційним українським календарем – явище не нове. Щороку виходить чимало праць, присвячених цій темі. Не позбавлена уваги дослідників й історико-етнографічна Волинь. Щоправда, скотарський аспект календарно-побутової обрядовості досліджений поки що мало.

Мета пропонованої статті – характеристика звичаїв та обрядів Зелених свят у волинян зі скотарською складовою частиною. Визначення їхньої специфіки, порівняно з іншими історико-етнографічними районами України та пошук слов'янських відповідей – одне з головних завдань наших студій.

Дослідження охоплює територію історико-етнографічної Волині, межі якої визначив відомий львівський етнолог Михайло Глушко [27]. Хронологічні межі охоплюють кінець ХІХ – початок ХХІ ст.

Скотарський аспект Зелених свят на теренах історико-етнографічної Волині був предметом уваги дослідників лише спорадично. Ще у другій половині ХІХ ст. в польському ілюстрованому тижневику «Сюсю» виявляємо цінну публікацію Станіслава Леліви [59], у якій ідеться про цікавий спосіб захисту худоби від чарівниць на Трійцю.

Серед етнографічних матеріалів Ярослава Пастернака з волинсько-опільського пограниччя [49] наявні відомості про посвячене на Зелені свята зілля, яке давали їсти худобі.

Про клечання волинянами хліва осикою фрагментарно згадано в опублікованих Інститутом мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України джерельних матеріалах, що стосуються теми календарної обрядовості [31].

Серед праць сучасних етнологів, які частково розглядали цю проблематику, доцільно

виокремити праці львівських народознавців Володимира Галайчука [25], Анастасії Кривенко [42] та Марії Баглай [17; 18]. Стаття М. Баглай «Скотарські мотиви в літній обрядовості волинян Житомирщини» [18] є поки що єдиним дослідженням, яке повністю присвячене скотарській тематиці свят літнього народного календаря волинян.

Про окремі аспекти скотарської ритуально-звичаєвої культури Зелених свят ішлося також в одній з наших попередніх публікацій [51]. Основним джерелом пропонованої розвідки послугували польові етнографічні матеріали, що їх зібрав автор [8; 9; 10; 11; 12; 13], а також студенти кафедри етнології Львівського національного університету: Наталія Хомин [1], Людмила Оніщук [2], Ірина Рогашко [3], Надія Демцюх [4; 5], Анастасія Завінська [6], Лілія-Марія Калінчук [7].

Неділя П'ятдесятниці – одне з найбільших християнських свят, яке наповнене яскравим змістом у традиційній обрядово-звичаєвій культурі. Православна і католицька церкви мають відмінну традицію святкування днів Пресвятої Трійці та Святого Духа [14, с. 157]¹. Міжконфесійні тонкощі, пов'язані зі святкуванням неділі П'ятдесятниці та дня Святого Духа на суть скотарських троїцьких звичаїв і обрядів фактично не вплинули. У вузькому значенні Трійця для волинян – це неділя П'ятдесятниці, у ширшому значенні – цикл троїцьких свят, тривалістю від кількох днів до одного тижня (інакше кажучи, «Трійця» – це синонім назви «Зелені свята»)².

Клечання – важливий звичай Зелених свят. Про те, що волиняни вбирали житла зеленню і квітами, свідчать джерела кінця XIX – початку XX ст. У селі Яполоть Рівненського повіту на Зелену суботу чоловіки приносили з лісу «зеленець» – гілки клена, липи, ясена і берези, якими прикрашали двори та житла [33, с. 277]. У с. Попівці Купільської волості Старокостянтинівського повіту використовували для клечання лепеху [54, с. 153]. Проте ці згадки є спорадичними.

Зазвичай вони не стосуються замаювання хлівів чи загород.

Водночас волиняни заквітчували місця, пов'язані з худобою. Зеленню оберігали хлів від нечистої сили: «Захищали, брали свячене все, на Трійцю, то серпа зара туди заставить, або оце татариння – татарське зілля туди запхне»; «На Зелену неділю, то це всегда [кладуть] татариння, любисток. Ото всегда кажуть, щоб була гілочка осики в хліві»³ (с. Новопіль Черняхівського р-ну Житомирської обл.) [8, арк. 23, 73]. «Татарське зілля. [...]. І його таке. Ше липу рвуть. Гілячки липи, і в'яжуть на вороті, та й всьо» (с. Закриниччя Баранівського р-ну Житомирської обл.) [13, арк. 75]. Скрізь застромлювали гілки липи і ясена, а також лепеху – на ворота, колодязь, у хліві (с. Тернівка Новоград-Волинського району Житомирської обл.) [13, арк. 96, 98]. У Кременецькому районі Тернопільської та Бродівському районі Львівської областей встромляли гілку глоду у двері хліва – щоб «поколоти» відьму [41, с. 88].

Клечали осикою, бо «як буде осика, то не зайде відьма» (с. Маркуші Бердичівського р-ну Житомирської обл.) [31, с. 65]; «осика від поганого..., [від] людей поганих» (с. Кожушки Новоград-Волинського р-ну) [13, арк. 91–92]. «То це беруть клечання осикове. Беруть липове, а в хлів, то беруть осикове, щоб відьма не ходила до корови. То так колись казали» (с. Мирославль Баранівського р-ну) [13, арк. 122, 126]. «Обізательно! Липу і осіку. Березу у фіртках. Осика тож така, шо вона не допускає. Так як то злий дух, колись казали» (с. Середня Баранівського р-ну) [13, арк. 152]. Клечали осикою в селі Рилівка Шепетівського району Хмельницької області [13, арк. 61–62]. Доцільно зауважити, що в околицях села Забріддя Житомирського повіту остерігалися осиковою палкою бити худобу, «бо кров нападає» [40, с. 25]. Водночас «в обрізаний ріг [корові] насипали мак і забивали в нього кілок осики, щоб відьма не підступила» (с. Бугрин Гощанського р-ну Рівненської обл.) [4, арк. 16].

Інакшим було ставлення до замаювання хлівів у досліджених нами населених пунктах Рівненщини. Тут завітчували переважно лише хату (с. Переділи Рівненського р-ну; с. Княгинине Демидівського р-ну; с. Черешнівка Дубенського р-ну) [10, арк. 48, 65, 74].

У селах Великий Скнит, Нараївка та Полянь Славутського району Хмельницької області будівлі клечали здебільшого липою, кленом, татарським зіллям [3, арк. 2, 13, 22, 17]. Маїли стайню на Зелені свята і в селі Пристань Сокальського району Львівської області [1, арк. 7]. У господарській будівлі вішали свячене зілля, обсыпали її маком, «щоби до худоби нічого злого не добралось» (м. Великі Мости, с. Двірці Сокальського р-ну) [1, арк. 8, 10, 11, 12]. У Кам'янка-Бузькому районі Львівської області «ставили май» біля стайні. Її маїли березою, кленом, дубом (с. Соколя) [6, арк. 21] ⁴. Маїли хлів липою та «шіваром» (лепехою) лише ззовні в селі Жовтанці Кам'янка-Бузького району [12, арк. 4]. Замаювали хліви на Зелені свята також мешканці північної частини Золочівського району Львівської області (села Верховуж, Монастирок) [11, арк. 7, 21].

Довго троїцька зелень не висіла. Клечання «почепили отам, біля цієї стріхи, повісіло воно три дні та й знімаємо, та й спляємо» (с. Дубрівка Баранівського р-ну) [13, арк. 3–4]. «Отам його поскидали, там я кинула до плити його» (с. Колодянка Новоград-Волинського р-ну) [13, арк. 14]. Тримують клечання доти, «поки вже пов'яне. Але потім беруть його і мити голову дуже добре. А ці гілочки спляють. Вже вони позасохнуть» (с. Заморочення Шепетівського р-ну) [13, арк. 52]. У селах Нараївка та Великий Скнит Славутського району Хмельницької обл. клечальне зілля стелили у Троїцьку суботу. Воно лежало три дні [3, арк. 27] або тиждень [3, арк. 32]. За словами дослідниці троїцької обрядовості українців Інни Пахолок, клечання перебувало у встановлених місцях три дні, а потім його заносили в стайню чи виносили на грядку з капустою. Це робили з тієї

причини, що його не можна було викидати [50, с. 450].

Клечання будівель для утримання худоби з метою захисту від злих сил – загальноукраїнська риса Зелені свят. Наприклад, гуцули шкідливою вважали для корів відьму. З метою захисту тварин селяни вживали всяких заходів, зокрема ставили перед дверима стайні чи за її одвірками зелені галузки, додаючи до них свячену вербу [45, с. 166].

Клечальні гілки широко використовували українці як апотропеї. Щоби відьма не ходила доїти корів, у станиці Ново-Астрахань Старобільського пов. Харківської губ. дерев'яні кілочки з «кличала» забивали по кутах загороди [53, с. 46]. Схоже робили на Лубенщині Полтавської губ. Вважали, що міцно забитий осиковий кілок відьма повинна вирвати зубами, інакше вона не зможе приступити до тільної корови [46, с. 286–287].

Щоби відьма не зіпсувала корови, у станиці Ново-Астрахань просвердлювали на кінці правого рога тварини дірочку, клали до неї свячене і затикали її осиковим кілком із «кличала» [53, с. 46]. На Лубенщині корові вертіли ріг і забивали в нього дев'ять осикових паличок розміром з голку. Ці палички звичай робили з клечання [46, с. 287]. Українці Надсяння (с. Смолин Яворівського р-ну Львівської обл.) заверчували корові в ріг свячену на Зелені свята «клекічку» [32, с. 206].

На теренах Пулинського, Хорошівського та Черняхівського районів Житомирської області побутував на Трійцю ще один цікавий звичай. Для його означення використовуємо описовий термін «викрадення корів», позаяк він є звичним для місцевих мешканців. Крім М. Баглай [18, с. 820], на цей звичай поки що ніхто з наших попередників не звернув належної уваги. Тому вважаємо за доцільне подати зафіксовану нами етнографічну інформацію про нього якомога докладніше.

«[На Трійцю] викрадали з хліва худобу да пасли, да настух напасе до ранку, да приганяє. Це вже йому платять за тее, шо це он

напасе цю корову і убере в вінок, там вінка почепить корові». «З хліва колись, як хоче шось заробить пастух, то тихенько вижене часа [в] три ночі, вижене, напасе. Треба, щоб напасена повна, як бочка, корова, і тоді приганяє рано, і людина доїть, уже та хазяйка йому платить за те» (с. Новопіль Черняхівського р-ну) [8, арк. 12]; «На Трійцю корів крали у людей. Хто вкрав, – платиш йому гроші, щоб оддав» (с. Ксаверівка Черняхівського р-ну) [8, арк. 31]; «Крадуть на Трійцю худобу. Вінки в'яжуть на роги» (с. Новопіль Черняхівського р-ну) [7, арк. 28]; «Це пастухи крадуть [корів]. Була така поведінка [...]. Пастух, як пасе мені корову, то хоче в мене вкрасти її, пока я ще не доїла, на поле вигнать, а тоді, як пригнать, я должна дати йому гроші, заплатити [...]. У мене самої пастух корову украв! Я рано устала, пошла доїть – нема корови! А я даже забулася, що це цей день такий, що викрадають [корів]. Но пригнав уже в обід корову, да я вже йому даю гроші, за те, що він украв корову. Там десятку чи п'ятьорку пастуху [даю]» (с. Клітище Черняхівського р-ну) [8, арк. 56].

Сума оплати пастуху за викрадену корову була символічна і, звісно, не дорівнювала вартості тварини. Респонденти називали цифру від одного до десяти карбованців викупу, причому викупляли тварину не обов'язково за гроші, це були також продукти, «могорич» тощо [8, арк. 81]. Ще один момент, на який слід звернути увагу: за що, власне, платили «викуп»? Респондент із села Івановичі Черняхівського району розповідав: «Да як ось там пасе пастух, вже чий там корови, він старається раненько да напасти, да поплете вінки, да понакладає на роги, да й приганяє, йому платять гроші за це. Не за те, що пас, а за вінка платять» [8, арк. 103–104].

Кульмінацією звичаю «викрадення корів» було те, що пастух приганяв ситую, завітчану тварину, отримувач за неї «викуп» і подяку господарів: «[Викрадену корову пастух] гонить на пасовисько, напасе. [...] Вінка [її] сплете (молочай, оті квітки, да десь і з

дому може взять віночка сплести). І вже приводить сюди, до хазяйки. Хазяйка [...] платить уже тому хазяїну, дякує» (с. Грушки Хорошівського р-ну) [8, арк. 90]⁵. Вінки для «викрадених корів» плели з різних квітів – як із польових, так і з городніх. Такими квітами, наприклад, були волошки [8, арк. 23].

Щодо часу, коли саме «викрадали» корів, респонденти зазначили: «Клечана субота, то це на неділю украли, повинен цей уже хазяїн заплатити пастуху, як прижене рано корову. Вночі крали – напасуть десь, заженуть у конюшину»; «В неділю напроти Трійці. Тако – завтра Трійця, так цієї ночі под ранок уже вкраде [пастух корову]» (с. Грушки Хорошівського р-ну) [8, арк. 88–89]. Після того, як пастух-«злодій» приганяв господареві заквітчану корову, усі дійові особи звичаю (худобина, господар і пастух) цього дня відпочивали [8, арк. 97].

Ареал поширення звичаю є порівняно невеликим. Зафіксований він лише на волинській частині Житомирщини, яка межує з Поліссям [7; 8].

Важко міркувати про те, якою є суть символічного викрадення корів на Трійцю і повернення їх за винагороду. Оскільки троїцький цикл свят перетинається з русальним тижнем, то можна було б припустити, що звичай «викрадення корів» на Трійцю міг пов'язуватися з русальними традиціями. Зокрема, Корнелій Кутельмах зауважував, що не для всіх померлих предків клечали житло, а лише для русалок [43, с. 144]. Але чи можна пов'язати цей звичай із русалками, з'ясувати не вдалося. «...Це не русалки, це люди крадуть. Як вже покрали ці корови, виганяють корови рано, ще темно, то там на полі, об'являються ці русалки. Ну, що вона може зробити, видіти корову і всьо» (с. Грушки Хорошівського р-ну) [7, арк. 69]. У селі Довжки Славутського району русалками лякали дітей: «Не йдіть туди, там корови, скачуть русалки кругом корови... Скачуть у «биндах» тії русалки» [2, арк. 47]. Щоправда, коровам, як засвідчують джерела, русалки зла не чинили. Також вартий

уваги опис відьми респондентом інформації зі с. Середня Баранівського р-ну: «Коси розпустить, лізе. Така, як русалка» [13, арк. 157]. Доречно навести цитату з Полісся, зафіксовану Наталкою Жмуд від переселенців із с. Старе Народицького р-ну Житомирської області: «Мій дід розказував, що пас худобу в лісі на Трійцю, сів люльку на пеньочку курити. Такіі співи йдуть, аж дивлюся бежать дівочки такіі і такіі, маленькі і більшіі. А одна підбігла до діда, склонилась і побегла. Всі у віночках. Були тільки дівочки» [31, с. 66]. Описи різні, проте об'єднані за своєю суттю. Русалка може видіти корову, русалки скачуть кругом корів. Відьма, схожа на русалку. Русалка вклоняється пастухові. Словом, ці аспекти потребують окремого аналізу.

У скотарській магії крадіжка вважається сприятливим для плодючості та здоров'я худоби способом. Задля здоров'я і добрих удоїв рекомендували нагодувати корову травою, викраденою з чужого поля, чи дати їй вкрадену в пекаря хлібну закваску [58, с. 640]. Цікавим елементом цього звичаю є і годівля худоби. Російський дослідник Сергій Токарев стверджував, що обряди святкової годівлі худоби відігравали ключову роль у скотарському календарі народів Європи [56, с. 91–92]. За словами Віри Соколової, обряди жертвопринесення у календарній обрядовості потребували ритуального піднесення, що виливалося у годівлю міфологічної істоти, від якої залежало здійснення бажання [52, с. 15]. Наприклад, домовика годували задля того, щоби було благополуччя з худобою [52, с. 16]. Годувати домовика слід було також тому, «щоб добре було» [7, арк. 90]. Не випадково на Бойківщині домовика називали «годованцем» [44, с. 76].

Звичайно, не слід ототожнювати пригощання худоби спеціально приготованою чи залишеною від святкової трапези їжею з вигоном її на світанку в поле на Трійцю. Але сам факт процесу ритуальної годівлі худоби існує, хоч і в іншому прояві. Такий обряд, як зауважила Світлана Толстая, зберігає значен-

ня жертвопринесення і «годівлі» душ предків, утілених у домашніх тварин. Він сприяє захисту худоби, зокрема корів, від злих сил та диких звірів, а також підвищує їхню молочну продуктивність [57, с. 606].

Тепер звичай «викрадення корів» на Трійцю вже не побутує, але, як зауважив респондент із села Грушки, «зараз хоч не «крадуть» корів, але вінки вішають» [8, арк. 97].

Респонденти розповідали: «На Зелені свята у нас вінки плетуть. Оце моя дочка да однасла, да ми наплели більш пійсят [п'ятдесят. – Д. П.] вінків на кожну корову» (с. Стара Олександрівка Пулинського р-ну) [8, арк. 69]. «На Трійцю, як починали заготовляти сіно, худобі чіпляли на голову вінки, зілля або якусь стрічку» (с. Новоставці Гощанського р-ну) [4, арк. 18]. «Плетуть [вінки]. На Трійцю. Ну, от, допустім, погнали сьогодні пасти, сьогодні Трійця, і там сплели з якогось зілля» (с. Владиславівка Млинівського р-ну Рівненської обл.) [10, арк. 16–17]. «Як діти пасуть – то плели вінки, чіпляли [коровам] на Трійцю. Як були ще дітьми [...]» (с. Переділи Рівненського р-ну Рівненської обл.) [10, арк. 53]. У Горохівському районі пастухи теж плели вінки коровам і надівали їх на роги. Якщо це робили діти, то батьки давали їм винагороду – гроші або цукерки (с. Смолява Горохівського р-ну Волинської обл.) [5, арк. 20]. Це робили для того, щоби вберегти худобу від злих сил [17, с. 612].

Але вже у Хмельницькому р-ні Вінницької обл. вінків коровам не плели, принаймні інформації про це зафіксувати не вдалося: «Не, у нас нема такого обичаю» (с. Подорожня) [9, арк. 55]. Не плели вінків коровам на Зелені свята і на півночі Золочівського р-ну Львівської обл. «Не, не. В нас на Зелені свята плетуть віночки, а так. А худобі – не» (с. Монастирок Золочівського р-ну) [11, арк. 19]. Не виявлено відомостей про вінкоплетини для худоби в обстежених населених пунктах Баранівського [13, арк. 3–4, 38–39, 67–68, 75, 113, 124], Новоград-Волинського [13, арк. 14] та Шепетівського [13, арк. 52, 56] районів. Етнографічні відомості, зафіксовані Н. Хо-

мин у м. Великі Мости Сокальського р-ну, свідчать, що у цій місцевості вінки плели худобі на день святого Юрія: «На Юра плели худобі вінки, плетучи співали. З тими вінками худоба йшла додому» [1, арк. 8].

«Замаювання» худоби вінками на Зелені свята було поширене не тільки на Волині. На теренах Надсяння увечері в суботу напередодні Трійці плели віночки на пасовиськах і вішали їх коровам на роги, а коли діти пригнали корови додому, то батьки платили їм за це гроші [50, с. 450]. Плели вінки з квітів напередодні цього свята і пастухи українських Карпат [55, с. 391]. Пошук відповідного зілля для вінків був обов'язковим обрядовим компонентом [37, с. 42]. На Бойківщині після полудня у Задушну суботу коровам вішали на роги вінки і «замаєюно на втіху» худоба йшла ввечері додому [34, с. 46].

Уквітчення худоби зіллям і квітами – загальноукраїнське явище. Воно часто супроводжувалося забавами молоді чи гостиною пастухів. Згідно зі звичаєм, у кожному вінку мав бути «цвічник» і «шовкова трава». Приготовлені вінки пастухи брали зі собою у неділю: до полудня ховали їх у воді чи в тіні, щоб вони не зів'яли. На пасовисько брали різну їжу («мандрик», білий хліб, масло, сир, яйця), яку споживали згодом. Іван Близнак зазначив, що «давніше мусила бути ще й горілка, замовляли собі музику й бавились, аж земля гуділа». Повертаючись перед полуднем додому, пастухи закладали вінки коровам на роги і приспівували давні ладканки [19, с. 120–121]. Доцільно зауважити, що в багатьох українських місцевостях Зелені свята мали виразний підтекст пастуших гулянь. Українці Словаччини, як стверджує Йосиф Вархол, святкували «Пастирського Русаля» – свято волярів-пастухів. Складовою його частиною були зелені вінки з липи або ліщини, якими в неділю Трійці прикрашали роги корів. Дівчата в цей день готували гостину на полі й пригощалися спільно з пастухами. Пастухи виготовляли солом'яне опудало, з яким просили одяг, їжу та напої для нього. Кульмінацією свята

пастухів було імпровізоване весілля і гучна забава на узліссі [22, с. 115–116]. На Зелені свята кожен пастух мав замаїти свою корову в с. Гаврилівці Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. [38, с. 92–93]. У с. Уви-сла Гусятинського р-ну Тернопільської області на місці, де випасали худобу, парубки з дівчатами справляли «зеленівку» [38, с. 91]. У Надсянні (с. Гориславичі Мостиського р-ну Львівської обл.) гостину на полі в період Зелених свят називали «цирклівкою» [28, с. 118]. Святкували пастухи на пасовиську в неділю перед Зеленими святами також у Чернівецькій області. Святкування закінчувались уквітченням корів вінками та приспівуванням [39, с. 210]. Колективна гостина на свято Святого Духа була характерна для високогірних пасовищ у чехів та словаків [29, с. 236]. Гуртові забави молоді та пастухів побутували також у південних слов'ян [36, с. 269].

Вінки як елемент скотарської обрядовості традиційно використовували слов'янськими народами. Наприклад, у Польщі (Жешувське воєводство) в день Зелених свят господарі одягали коровам на роги вінки з польових трав. У деяких селах такі вінки робили з дубових гілок – «щоб роги були міцні». У польському Помор'ї пастухи плели вінки на пасовищі й одягали їх на корів, за що отримували від господарів худоби винагороду [24, с. 315]. Цікаво, що у місцевості польської Мазовії на Трійцю «пастухи покривали найгарнішого бика старою сіткою, прикрашали його вінками і квітами, на роги вішали вінок з березових гілок. Бика гнали попереду стада, а господар мав його викупити» [26, с. 217]. На день Святого Духа, у неділю, «пастухи гнали худобу, шия, голова і хвіст якої були прикрашені паперовими стрічками і вінками з квітів; за це [вони] отримували від господарів пироги і гроші» (Лугачовське Залісся, Чехія) [21, с. 67]. Словенці та хорвати також виганяли худобу на пасовище на Трійцю зранку. Пастуха, який зробив це першим, обов'язково частували. Південні слов'яни теж обдаровували пасту-

хів цього дня [36, с. 269]. Отож можна стверджувати, що замаювання худоби вінками на Трійцю (подекуди навіть з елементами викупу) було звичною справою не лише для окремих місцевостей Волині, воно охоплювало широкий ареал слов'янського світу.

Проблематику троїцького завітання корів порушив і Санкт-Петербурзький учений Валентин Виноградов, зокрема на прикладі російсько-білоруського пограниччя. У Псковській, Тверській і Смоленській областях таке «вінчання» корів добре зберегло своє обрядове наповнення [23, с. 65–87]. Це стосується звичаю обдаровувати пастухів за троїцькі вінки [23, с. 69], їх «викупу» [23, с. 70]. Також вартий уваги матеріал московського дослідника Андрія Мороза з Велізького району Смоленської області. Польові відомості, опубліковані науковцем, містять повну характеристику обряду «вінчання корів» [47, с. 3–6]. Що більше, опис самого процесу «вінчання» майже ідентичний варіанту звичаю «крадіжки» домашніх тварин, зафіксованому в Пулинському, Черняхівському та Хорошівському районах Житомирської області. Водночас ритуальний процес «викрадення» у розвідках Виноградова та Мороза не фігурує зовсім, а дія «вінчання», зрозуміло, є ключовою складовою обряду «вінчання корів».

Доцільно зауважити, що на території історико-етнографічної Волині традиції Зелених свят наповнені скотарським змістом не всюди. Зокрема, не виявлено чітких скотарських особливостей у звичаєвості Троїцьких свят на півночі Львівщини. З погляду скотарства, тут основне семантичне навантаження припадало на іншу дату. Йдеться про день Пресвятої Євхаристії («Божого Тіла»), який святкують у четвер – одинадцятого дня після П'ятдесятниці.

Свято Пресвятої Євхаристії – католицьке. Уперше окремим днем його почали святкувати 1247 року, а з 1264 року – вийшов папський наказ з рішенням святкувати «празник Христового Тіла» усій католицькій церкві. Один з головних мотивів такого

кроку – посилення єретичних рухів на Заході, які «перечили дійсну присутність Христа у Пресвятій Євхаристії» [35, с. 187].

Цього дня волиняни Буського, Золочівського, Кам'янка-Бузького районів Львівської області освячували віночки у церкві. Віночків робили непарну кількість – 3, 5, 7 тощо (с. Банюнин Кам'янка-Бузького р-ну, с. Петричі Буського р-ну) [6, арк. 19; 11, арк. 33]. «Божого Тіла, за півтора тижня після Зелених свят, то плели віночки. Плели віночки, несли віночки святити. То в четвер воно є, але його переносять на неділю. Ті плели з барвінку, копитнику... Як вже отелювалася, то годували корову» (с. Стрептів Кам'янка-Бузького р-ну) [6, арк. 8]. «Плели віночки жінки. Не викидали, тримали ті віночки. Як не треба було, то спалили віночки» (с. Стрептів) [6, арк. 8]. «[Віночки] на Божого Тіла сі святило. А то Божого Тіла є на буднім дни, переважно в четвер. А переноситьсі на неділю. І в неділю святитьсі в церкві. До всього, кажут, вони помічні. Так само – як гром, громи. Якась буря є, або шо. Щипаєсі трошечка. Сего-во кидає сі. І як корова отелитьсі – то так само, щипають з віночків тих, і даєсі до пійла, того, шо даєсі пити її... Свячена вода, і яйці б'ютьсі, і ти віночки [дають тоді. – Д. П.]. І більше нічого такого не даєсі. Звичайно, перехреститьсі, во. Три рази перехреститьсі, і корові даєсі пити» (с. Монастирок Золочівського р-ну). «Коли втелитьсі корова, то давали їй свяченої води та віночків, щоби зчистилась» (с. Двірці Сокальського р-ну) [1, арк. 12].

Трави з віночків, освячених на Божого Тіла, давали хворим коровам та іншим домашнім тваринам також поляки [26, с. 218]. Спорадично волиняни годували худобу після отелу зіллям, освяченим на Трійцю (с. Княгинине Демидівського р-ну Рівненської обл.) [10, арк. 58]⁶. У с. Старики Горхівського р-ну разом із троїцьким букетом святити червону стрічку, яку чіпляли худобі на роги від «уроков». Робили це під час першого її вигону на пашу [5, арк. 6, 7]. Траплялося, що зілля, яке святити на Зелені свята,

давали корові після отелу разом з віночками, освяченими на Божого Тіла: «[Віночки робили. – Д. П.] ... не на Зелені свята, а на Божого Тіла. А [на] Зелені свята то зілля святят. [Вішають віночки] о десь тако в хаті на розі, коло дверей. Худобі дають вже [ці віночки. – Д. П.], як теля роде. То віночки ті дають, і зілля свячене» (с. Верхобуж Золочівського р-ну) [11, арк. 9]; «Як корова мала теле, то я свяченого зілля, і ті віночки, і той букет, що на Зелені свята, і на Бо [жого Тіла]. Як тільки отелиться. То отелилася, за пів години я вже несу. Дала їй відро випити, пригіщ цукру, щоб сі зчистила борше худоба. І того свяченого зілля, все хляпала водиці» (с. Жовтанці Кам'янка-Бузького р-ну) [12, арк. 6]. Свячене зілля зі Зелених свят і Маковея давали худобі їсти в с. Зіболки Жовківського повіту, «аби пан Біг боронив від усього злого» [49, с. 333].

У другій половині XIX ст. в околицях Поприцька Володимир-Волинського повіту Волинської губ., за свідченням С. Леліви, остерігалися впливу чарівниць. Щоб захистити худобу від відьом, на Зелені свята (або в день Вознесіння Господнього) волинські господині здійснювали низку обрядодій. Зокрема, у ці дні корову обкурювали свяченим зіллям, а її вим'я натирали освяченим на Великдень салом. На ніч, запираючи корову до хліва, у кожен закуток закладали свячене зілля. Господиня готувала також зілля у печі впродовж ночі (як саме вона це робила, С. Леліва не деталізував). Сама вона йшла спати, а дійницю та цідило ставила під ліжко. На світанку господиня збирала росу в дійницю зі словами: «Чужого не хочу, а свого не дам». Повернувшись додому, вона виливала в цебрик відвар зілля, що готувалося цілу ніч, змішуючи його із зібраною росю. Посипаючи відвар борошном, приговорювала: «І молоко буде, і чарівниця не відбере». Після цього господиня несла його корові до вжитку [59, с. 250]. Нині побутує вірування про те, що перед Трійцею росу збирали відьми у відра, чим шкодили чужим коровам: «Ну канешно, в худоби молока [не буде. – Д. П.]. У їх буде молоко, а в людини тії, що вона зробить,

то не буде молока, й корова може слабіти, й шо хочеш може бути» (с. Середня Баранівського р-ну) [13, арк. 157] ⁷. За твердженням інформантів, збирати лікарські трави відьми ходили на Трійцю і в с. Великий Скнит Славутського р-ну [2, арк. 32].

Троїцьким зіллям волиняни Баранівського р-ну обкурювали худобу: «Як шось із коровою робиться. Не мона приступити, б'є. Свячене, троєцьке оце зілля. Оцим зіллям я голову мила, мені голова перестала... Накурують худобу. Ну, так як казали, обсвіають... сію свячений мак, о. З правого рожка. Бо це мені Онопчиха казала. Так само моляться «Отче наш» і «Одстань, зла душо, од моєї корови! Як изчезаєт дим, так і изчезнут беси од любляцих Бога!» Так само кажуть: «Іди, зловиш дим, зваж!» Бо це навіть у Біблії є. Чи можна зважити дим, чи можна зловити вітер?» (с. Красуля Баранівського р-ну) [13, арк. 48]. «Ласкавець святиться обше, як шось людина неспокойна, чи корова неспокойна, то обходять і димлять. Беруть жар, і на жар кладуть цьой... [...] ласкавець. Жар. В якусь каструльку чи в мисочку жарили навар цей ласкавець, і ходиш. «Отче наш» одмолишся» (с. Мокре Баранівського р-ну) [13, арк. 68]. «Це якшо., як вона [корова. – Д. П.] заболіє. [Як щось погане підійде], обкурують вим'є [троїцьким зіллям. – Д. П.]. Тоді тоже шось роблять. І обкурують, і мастят чим. [Тоді] Богу моляться. «Отче наш». Возьмут там, якась кондзервочка, чи шо, туди та й во накуруть, та й туди під коровою чуть тако димом пускали» (с. Дубрівка Баранівського р-ну) [13, арк. 134]. У Сокальському р-ні обкурювали корову віночками, освяченими на Божого Тіла (с. Пристань, м. Великі Мости) [1, арк. 6–7, 8].

На Лемківщині корів підкурювали свяченим зіллям перед кожним великим святом, щоб «штрігі» молока не забрали [20, с. 34]. Свяченим на Трійцю зіллям підкурювали худобу перед урочистими святами селяни Надсяння (с. Баранівці Самбірського р-ну Львівської обл.) [28, с. 270]. Поляки підкурювали худобу освяченими на Божого Тіла гілками [26, с. 218].

З троїцького зілля плели віночки при okazji: «Жінки казали, корова не доїсі, шос чарівниці поробила. То брала свіченого зілі, і на ро[ги]... сплела віночок такий, і на роги замотала, щоб чарівниці сі не вчїпила» (с. Жовтанці Кам'янка-Бузького р-ну) [12, арк. 4].

І все ж освячене на Зелені свята зілля у більшості випадків волиняни використовували з іншою метою – як помирала людина, його клали в труну (села Великий Скнит, Нараївка Славутського р-ну) [3, арк. 42, 13]. «На Зелені свята святили зілля, воно було помічне, як людина вмере. Клали в голову. На голову. До худоби воно не помічне» (с. Монастирок Золочівського р-ну) [11, арк. 22]. «Закладаємо на гору. А як людина помре, то можем покласти у труну до її. А обично то на горі воно там сохрanyaється, і кажуть, що це від цих бурів, щоб не рвало криши. Ше колись моя баба казала, що це клечання... в церкві як береш ту голляку, занеси на город, застромити в гурки. То будуть зелені гурки, будуть ясні» (с. Дубрівка Баранівського р-ну) [13, арк. 3–4]. У селі Яполоть Рівненського пові-

ту свячене троїцьке зілля використовували схожим способом: для обкурювання під час грози і для покійників [33, с. 277].

Отже, можна стверджувати, що скотарська тематика Трійці у волинян здебільшого має апотропеїчний характер. Вона виразно прослідковується у кількох аспектах:

1. Осика – клечальне дерево для замаювання місць, пов'язаних із худобою, зокрема хліва.

2. Зіллям, освяченим на Трійцю (чи на Божого Тіла у північній смузі Львівській обл.), обкурювали худобу або кидали його в пійло з метою її захисту від злих сил.

3. Звичай «викрадення корів» на Трійцю мав локальний характер. Більше поширений звичай плести вінки для домашньої худоби, який практикували в період Зелених свят, був не лише загальноволинським явищем, а й загальнослов'янським.

4. На відміну від інших історико-етнографічних районів України, на території Волині Зелені свята не супроводжували пастуші забави, насичені обрядовими діями.

Примітки

¹ Детальніше про тонкощі святкування днів Пресвятої Трійці і Святого Духа у християн Східного і Західного обрядів див. у: Катрій Ю. Пізнай свій обряд. Літургійний рік Української Католицької Церкви [35, с. 164–177]; Осташ Н. Про назви літніх християнських свят українців: Зелені свята [48, с. 248–268].

² Тут доцільно зауважити, що за традицією Церкви проміжок часу святої П'ятдесятниці включає в себе «50-денний період часу від Великодня до Зшестя св. Духа» [35, с. 164]. З народного погляду, «троєцький» цикл свят переплітається з «Русальним тижнем». Дні «Русального тижня» у народному календарі можуть варіювати залежно від локації (див.: Агапкина Т. А. Русальна неделя [16, с. 501]).

³ Цитати респондентів подано курсивом.

⁴ Щоправда, худобу в цій місцевості не маїли (села Банюнин, Неслухів, Стрептів Кам'янка-Бузького р-ну). Про ті частини досліджуваного історико-етнографічного району, де завітчували саму худобу, ще йтиме мова далі [6, арк. 19, 27, 9].

⁵ Відома російська дослідниця Тетяна Агапкина стверджує (про сам факт викрадення корів дослідни-

ці не відомо), що пастуху, який приводив додому прикрашену вінком корову, належала винагорода у вигляді грошей чи продуктів (с. Красностав Володимир-Волинського р-ну). Дослідниця вважає, що це явище має цілий спектр значень, основне з яких – безпосередньо функція самого шлюб. Адаже «мотиви, пов'язані із шлюбом і фертильністю, були актуальні для весняно-літнього календарного періоду... пастух, який брав участь у цих діях – мовби виконував роль священника і, по суті, виконував свій сакральний обов'язок – був пастирем, вінчав худобу, за що і отримував винагороду від вдячних господарів» [15, с. 462–464].

⁶ Святили зілля і на Спаса: «Уже зілля повинно бути. І на Спаса, і на Трійцю святимо. І потім на Спаса святимо, і потім на Макове[я], то воно вже лежить цілий рік...» (с. Переділи Рівненського р-ну Рівненської обл.) [10, арк. 48].

⁷ Тут доречно навести слова Катерини Грушевської: «Маніпуляції і замовляння, якими ділають наші відьми, се все засоби, що в тій або іншій сфері в різних обставинах і часах мусіли вживатися всею суспільністю...» [30, с. 12].

Джерела та література

1. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – Архів ЛНУ ім. Івана Франка). Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 114-Е. 12 арк.
2. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 186-Е. 65 арк.
3. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 188-Е. 73 арк.
4. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 283-Е. 39 арк.
5. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 332-Е. 33 арк.
6. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 452-Е. 31 арк.
7. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 481-Е. 90 арк.
8. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 486-Е. 120 арк.
9. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 532-Е. 56 арк.
10. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 590-Е. 91 арк.
11. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 670-Е. 41 арк.
12. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 678-Е. 13 арк.
13. Архів ЛНУ ім. Івана Франка. Ф. Р-119. Оп. 17. Спр. 700-Е. 160 арк.
14. Агапкина Т. А. Духов день. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь* : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. Москва : Международные отношения, 1999. Т. II: Д (Давать) — К (Крошки). С. 157–158.
15. Агапкина Т. А. Мифопоэтические основы славянского народного календаря. Весенне-летний цикл. Москва : Индрик, 2002. 816 с.
16. Агапкина Т. А. Русальная неделя. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь* : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. Москва : Международные отношения, 2009. Т. IV: П (Переправа через воду) — С (Сито). С. 501–503.
17. Баглай М. Обрядові функції троїцької рослинності у волинян (за етнографічними матеріалами експедицій 2009–2010 рр.). *Народознавчі зошити*. 2013. № 4. С. 608–615.
18. Баглай М. Скотарські мотиви в літній обрядовості волинян Житомирщини. *Народознавчі зошити*. 2015. № 4. С. 818–824.
19. Близняк І. Зелено-святочний звичай у бойківській місцевині – Штуківець. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1937. Ч. 9. С. 120–122.
20. Бугера І. Звичаї та вірування Лемківщини. (Бібліотека Лемківщини). *Наш Лемко*. Львів : 1939. Ч. 15. 40 с.
21. Валенцова М. М. Народный календарь чехов и словаков. Этнолингвистический аспект. Москва : Индрик, 2016. 616 с.
22. Вархол Й. Календарна та сімейна обрядовість українців Словаччини. Київ : Видавництво ІМФЕ, 2019. 268 с.
23. Виноградов В. В. Троицкое «венчание коров»: локальные варианты обряда (По материалам русско-белорусского пограничья). *Северобелорусский сборник: обряды, песни, наигрыши, плачи, ворожба*. Санкт-Петербург, 2012. Вып. 1. С. 65–87.
24. Виноградова Л. Н., Толстая С. М. Венок. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь* : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. Москва : Международные отношения, 1995. Т. I: А (Август) — Г (Гусь). С. 314–318.
25. Галайчук В. Українська міфологія. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2016. 288 с.
26. Ганцкая О. А. Поляки. *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (конец XIX – начало XX в.): весенние праздники* / ред. кол. : С. А. Токарев (отв. ред.) и др. Москва, 1977. С. 202–220.
27. Глушко М. Історико-етнографічне районування України: сучасний стан і наукові перспективи. *Народна творчість та етнологія*. 2018. № 3. С. 9–21.
28. Глушко М., Хомчак Л. Надсяння: традиційна культура і побут (етнолінгвістичні скарби). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2017. 592 с.
29. Грацианская Н. Н. Чехи и словаки. *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (конец XIX – начало XX в.): весенние праздники* / ред. кол. : С. А. Токарев (отв. ред.) и др. Москва : Наука, 1977. С. 221–237.
30. Грушевська К. З примітивного господарства. Кілька завважень про засоби жіночої господарчої магії у зв'язку з найстаршими формами жіночого господарства. *Первісне громадянство та його пережитки на Україні*. Київ, 1927. Вип. 1–3. С. 9–42.
31. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 6. Календарна обрядовість / голов. ред. Г. Скрипник. Київ : НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2016. Т. 6 (Календарна обрядовість). 400 с.
32. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 7. Господарські заняття, промисли та ремесла / голов. ред. Г. Скрипник. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2017. Т. 7 (Господарські заняття, промисли та ремесла). 496 с.
33. Зеленин Д. К. Описание рукописей Ученого архива Императорского Русского Географического общества. Петроград : Типография А. В. Орлова, 1914. Вып. 1. 483 с.
34. Зубрицький М. Народний календар, народні звичаї і повірки, привязані до днів в тижні і до рокових свят (Записані у Мшанці, Староміського повіту і по сусідніх селах). *Матеріяли до українсько-руської етнології*. Львів, 1900. Т. III. С. 33–60.
35. Катрій Ю. Пізнай свій обряд! Літургійний рік Української Католицької Церкви. 2-ге вид. Thaur / Tirol : Thaurdruck, [б. р.]. 486 с.

36. Кашуба М. С. Народы Югославии. *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (конец XIX – начало XX в.): весенние праздники* / ред. кол. : С. А. Токарев (отв. ред.) и др. Москва : Наука, 1977. С. 243–273.
37. Кирчів Р. Ф. Релікти юрійської обрядовості в українських Карпатах. *Народна творчість та етнографія*. 1985. № 2. С. 38–43.
38. Коваленко Н. Д. Етнолінгвістика. Традиційні календарні обряди: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2017. 116 с.
39. Кожоляно О. Календарні свята та обряди українців Буковини: семантика і символіка. Вид. 2-ге, зі змінами. Чернівці : Друк Арт, 2014. 384 с.
40. Кравченко В. Звичаї в селі Забрідді та по де-яких інших, недалеко від цього села місцевостях Житомирського повіту на Волині: етнографічні матеріали. Житомир : Друкарня «Робітник», 1920. 160 с.
41. Кривенко А. О. Календарний пласт волинської демонології: світоглядні та обрядові прояви: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05. Львів, 2017. 274 с.
42. Кривенко А. Народна демонологія Волині: календарно-обрядовий контекст. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2020. 280 с.
43. Кутельмах К. Русалки в повір'ях поліщуків *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 2001. Т. ССXLII : Праці секції етнографії і фольклористики. С. 87–153.
44. Левкович Н. Народна демонологія Бойківщини (Турківський район Львівської області). *Міфологія і фольклор*. 2010. № 1. С. 71–87.
45. Мандибур М. Д. Полонинське господарство Гуцульщини другої половини XIX – 30-х років XX ст. Київ : Наукова думка, 1978. 191 с.
46. Милорадович В. П. Життя-буття лубенського крест'янина. *Українці: народні вірування, повір'я, демонологія*. Київ : Либідь, 1991. С. 170–341.
47. Мороз А. Б. Обряд «венчання коров» в Велижском районе Смоленской области. *Живая старина*. 2014. № 3. С. 3–6.
48. Осташ Н. Про назви літніх християнських свят українців: Зелені свята. *Діалектологічні студії. 1. Мова в часі і просторі* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. С. 248–268.
49. Пастернак Я. Звичаї та вірування в с. Зіболках, Жовківського повіту. *Матеріали до етнології й антропології*. Львів, 1929. Т. XXI–XXII. С. 321–352.
50. Пахолок І. Традиційні звичаї та обряди Зелених свят: західнополіські і надсянські паралелі (за польовими матеріалами Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. та Мостиського р-ну Львівської обл. *Народознавчі зошити*. 2006. № 3–4. С. 446–450.
51. Пожоджук Д. Скотарські мотиви в календарно-побутовій обрядовості волинян (на польових матеріалах із сіл Житомирської та Вінницької областей). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. Львів, 2015. Вип. 51. С. 478–491.
52. Соколова В. К. Заклинания и приговоры в календарных обрядах. *Обряды и обрядовый фольклор*. Москва : Наука, 1982. С. 11–25.
53. Стороженко М. К. Сл. Ново-Астрахань. *Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края* / под ред. В. В. Иванова. Харьков : Типография губ. правления, 1898. Т. I. С. 27–48.
54. Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церкви и приходов Волинской епархии. Почаев : Типография Почаево-Успенской лавры, 1899. Т. IV: Староконстантиновский уезд. 928 с. + VI с.
55. Тиводар М. П. Традиційне скотарство українських Карпат другої половини XIX – першої половини XX ст.: Историко-етнологічне дослідження. Ужгород : Карпати, 1994. 558 с.
56. Токарев С. А. Обычаи, обряды и поверья, связанные с животноводством. *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. Исторические корни и развитие обычаев* / под. ред. С. А. Токарева. Москва : Наука, 1983. С. 90–97.
57. Толстая С. М. Кормление скота. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь* : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. Москва : Международные отношения, 1999. Т. II: Д (Давать) — К (Крошки). С. 606–608.
58. Толстая С. М. Кража. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь* : в 5 т./ под общ. ред. Н. И. Толстого. Москва : Международные отношения, 1999. Т. II: Д (Давать) — К (Крошки). С. 640–643.
59. Leliwa S. Przesady ludu wołyńskiego w okolicach Poręcka. *Kłosy : czasopismo ilustrowane tygodniowe poświęcone literaturze, nauce i sztuce*. 1877. Т. XXV. № 642 (6 Października). S. 250.

References

- Ivan Franko Lviv National University's Archives (thereafter – IFLNU A): f. R-119, inv. 17, dossier 114-E, 12 folios [in Ukrainian].
- IFLNU A: f. R-119, inv. 17, dossier 186-E, 65 folios [in Ukrainian].
- IFLNU A: f. R-119, inv. 17, dossier 188-E, 73 folios [in Ukrainian].
- IFLNU A: f. R-119, inv. 17, dossier 283-E, 39 folios [in Ukrainian].
- IFLNU A: f. R-119, inv. 17, dossier 332-E, 33 folios [in Ukrainian].

6. IFLNU A: f. R-119, inv. 17, dossier 452-E, 31 folios [in Ukrainian].
7. IFLNU A: f. R-119, inv. 17, dossier 481-E, 90 folios [in Ukrainian].
8. IFLNU A: f. R-119, inv. 17, dossier 486-E, 120 folios [in Ukrainian].
9. IFLNU A: f. R-119, inv. 17, dossier 532-E, 56 folios [in Ukrainian].
10. IFLNU A: f. R-119, inv. 17, dossier 590-E, 91 folios [in Ukrainian].
11. IFLNU A: f. R-119, inv. 17, dossier 670-E, 41 folios [in Ukrainian].
12. IFLNU A: f. R-119, inv. 17, dossier 678-E, 13 folios [in Ukrainian].
13. IFLNU A: f. R-119, inv. 17, dossier 700-E, 160 folios [in Ukrainian].
14. AGAPKINA, Tatiana. Monday of the Holy Spirit. In: Svetlana TOLSTAYA, ed.inchief, *The Slavonic Antiquities: An Ethno-Linguistic Dictionary: in Five Volumes*. Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences. Moscow: International Relations, 1999, vol. 2: *А (Давать) — К (Кроуку)*, pp. 157–158 [in Russian].
15. AGAPKINA, Tatiana. *Mytho-Poetic Basis of the Slavonic Folk Calendar. A Vernal-Aestival Cycle*. Moscow: Indrik, 2002, 816 pp. [in Russian].
16. AGAPKINA, Tatiana. The Mermaid's Week. In: Svetlana TOLSTAYA, ed.inchief, *The Slavonic Antiquities: An Ethno-Linguistic Dictionary: in Five Volumes*. Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences. Moscow: International Relations, 2009, vol. 4: *П (Переправа через воду) — С (Сумо)*, pp. 501–503 [in Russian].
17. BAHLAY, Mariya. On Ritual Functions of Trinity's Greenery of the Volhynians (According to Ethnographic Materials of the 2009–2011 Expeditions). In: Stepan PAVLIUK, ed.inchief, *The Ethnology Notebooks*, 2013, no. 4, pp. 608–615 [in Ukrainian].
18. BAHLAY, Mariya. Cattle-Breeding Motifs in Aestival Rituals of the Zhytomyrshchyna Volhynians. In: Stepan PAVLIUK, ed.inchief, *The Ethnology Notebooks*, 2015, no. 4, pp. 818–824 [in Ukrainian].
19. BLYZNAK, Ivan. A Custom of the Green Holidays Cycle in the Village of Shtukivets (in Boykivshchyna). In: Yaroslav BILYNSKYI, ed., *The Chronicle of Boykivshchyna*, Sambir, 1937, yr. VII. no. 9, pp. 120–122 [in Ukrainian].
20. BUGERA, Ivan. Customs and Beliefs of Lemkivshchyna. (The Library of Lemkivshchyna). In: Yulian TARNOVYCH, ed.inchief, *Our Lemko*, Lviv, no. 15, 40 pp. [in Ukrainian].
21. VALENTSOVA, Marina. *Folk Calendar of Czechs and Slovaks: An Ethno-Linguistic Aspect*. Moscow: Indrik, 2016, 616 pp. [in Russian].
22. VARKHOL, Yosyf. *Calendar and Familial Rituals of Slovakian Ukrainians*. Kyiv: IASFE Press, 2019, 268 pp. [in Ukrainian].
23. VINOGRADOV, Valentin. *Cows Wedding on Pentecost: Local Variants of the Ritual (Based on Materials from the Russian-Belarusian Borderlands)*. In: Aleksandr ROMODIN, ed.inchief, *The North Belarusian Collection: Rituals, Songs, Tunes, Lamentations, and Divinations*. St. Petersburg: Russian Institute of Art History Press, 2012, iss. 1, pp. 65–87 [in Russian].
24. VINOGRADOVA, Liudmila, Svetlana TOLSTAYA. Wreath. In: Svetlana TOLSTAYA, ed.inchief, *The Slavonic Antiquities: An Ethno-Linguistic Dictionary: in Five Volumes*. Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences. Moscow: International Relations, 1995, vol. 1: *А (Авзыст) — Г (Гуць)*, pp. 314–318 [in Russian].
25. HALAYCHUK, Volodymyr. *The Ukrainian Mythology*. Kharkiv : Family Leisure Club, 2016, 288 pp. [in Ukrainian].
26. GANTSKAYA, Olga. The Poles. In: Sergei TOKAREV, ed.inchief, *Calendar Customs and Rituals of Foreign Countries in Europe (Late XIXth to Early XXth Century): Vernal Holidays*, Moscow: Science, 1977, pp. 202–220 [in Russian].
27. HLUSHKO, Mykhaylo. Historical and Ethnographic Zoning of Ukraine: A Modern State and Scientific Prospects. In: Hanna SKRYPNYK, ed.inchief, *Folk Art and Ethnology*, 2018, no. 3, pp. 9–21 [in Ukrainian].
28. HLUSHKO, Mykhaylo, Lesia KHOMCHAK. *The Over Sian River Lands (Nadsiannia): Its Traditional Culture and Mode of Life (Ethno-Linguistic Treasures)*. NAS of Ukraine's Ivan Krypnyakevych Institute of Ukrainian Studies. Lviv: Lviv Polytechnic National University, 2017, 592 pp. [in Ukrainian].
29. GRATSIANSKAYA, Natalia. The Czechs and Slovaks. In: Sergei TOKAREV, ed.inchief, *Calendar Customs and Rituals of Foreign Countries in Europe (Late XIXth to Early XXth Century): Vernal Holidays*, Moscow: Science, 1977, pp. 221–237 [in Russian].
30. HRUSHEVSKA, Kateryna. From the Primitive Economy. A Few Remarks on the Means of Female Economic Magic in Connection With the Oldest Forms of Female Economy. In: Kateryna HRUSHEVSKA, ed., *The Primitive Society and Its Remnants in Ukraine (Primitive Culture and Its Remnants in Ukraine, Social Prehistory. Folk Art in Sociological Prospect): A Scientific Yearbook*. All-Ukrainian Academy of Sciences' Cultural and Historical Committee. Kyiv: State Publishing House of Ukraine, 1927, iss. 1–3, pp. 9–42 [in Ukrainian].
31. SKRYPNYK, Hanna (ed.inchief). *An Ethnographic Image of Modern Ukraine: A Corpus of Expeditionary Materials of Folklore and Ethnographic Studies. Volumes 1–10*. NAS of Ukraine; M. Rylskiy IASFE. Kyiv, 2016, vol. 6: *Calendar Rituals*, 400 pp. [in Ukrainian].
32. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *An Ethnographic Image of Modern Ukraine: A Corpus of Expeditionary Materials of Folklore and Ethnographic Studies. Volumes 1–10*. NAS of Ukraine; M. Rylskiy IASFE. Kyiv, 2017, vol. 7: *Economic Occupations, Handicrafts, and Trades*, 496 pp. [in Ukrainian].

33. ZELENIN, Dmitry. *A Description of Manuscripts of the Scientific Archives of the Imperial Russian Geographical Society*. Petrograd: A. V. Orlov Printing House, 1914, iss. 1, 483 pp. [in Russian].
34. ZUBRYTSKYI, Mykhaylo. Folk Calendar. Folk Customs and Patois Related to Days of Week and Annual Holidays (Recorded in the Village of Mshanets (Statyi Sambir District) and Adjoining Rural Settlements). In: Khvedir VOVK, ed.inchief, *Materials for Ukrainian-Ruthenian Ethnology*. Published by the Ethnographic Commission. Lviv: Shevchenko Scientific Society Printing House under the supervision of Karol Bednarskyi, 1900, vol. 3, pp. 33–60 [in Ukrainian].
35. KATRIY, Yulian, OSBM. *Know Your Rite! A Liturgical Year of the Ukrainian Catholic Church*. 2nd edition. Thaur / Tirol: Thaurdruck, sine anno, 486 pp. [in Ukrainian].
36. KASHUBA, Margarita. The Peoples of Yugoslavia. In: Sergei TOKAREV, ed.inchief, *Calendar Customs and Rituals of Foreign Countries in Europe (Late XIXth to Early XXth Century): Vernal Holidays*, Moscow: Science, 1977, pp. 243–273 [in Russian].
37. KYRCHIV, Roman. Relics of St. George's Rituals in the Ukrainian Carpathians. In: Serhiy ZUBKOV, ed.in-chief, *Folk Art and Ethnography*, 1985, no. 2, pp. 38–43 [in Ukrainian].
38. KOVALENKO, Nataliya. *Ethno-Linguistics. Traditional Calendar Rituals: A Training Methodical Manual*. Kamyanets-Podilskyi: Ivan Ohiyenko Kamyanets-Podilskyi National University, 2017, 116 pp. [in Ukrainian].
39. KOZHOLIANKO, Oleksandr. *Calendar Holidays and Rituals of the Bukovyna Ukrainians: Their Semantics and Symbolism*. 2nd revised edition. Chernivtsi: Print Art, 2014, 384 pp. [in Ukrainian].
40. KRAVCHENKO, Vasyl. *Customs in the Village of Zabridia and in Some Other Localities of Zhytomyr District in Volyn, Not Far From This Village: Ethnographic Materials*. Zhytomyr: Workman, 1920, 160 pp. [in Ukrainian].
41. KRYVENKO, Anastasiya. *The Calendar Stratum of Volyn Demonology: Worldview and Ritual Manifestations*: Ph.D. in History thesis: 07.00.05 (Ethnology). Lviv, 2017, 274 pp. [in Ukrainian].
42. KRYVENKO, Anastasiya. *Volhynian Folk Demonology: A Calendar and Ritual Context*. Lviv: NAS of Ukraine, I. Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies (Lviv), 2020, 280 pp. [in Ukrainian].
43. KUTELMAKH, Korneliy. Mermaids in Polissian Folk Beliefs. In: Roman KYRCHIV, Oleh KUPCHYNSKYI, Mykhaylo HLUSHKO, eds.inchief, *Notes of the T. Shevchenko Scientific Society*. Lviv, 2001, vol. CCXLII: *Papers of the Ethnography and Folklore Studies Section*, pp. 87–153 [in Ukrainian].
44. LEVKOVYCH, Nadiya. Folk Demonology of the Boyko Area (Turka District, Lviv Region). In: Ihor HUNCHYK, ed.inchief, *Mythology and Folklore*, 2010, no. 1, pp. 71–87 [in Ukrainian].
45. MANDYBURA, Marian. *Mountain Valley Economy of Hutsulshchyna in the Second Half of the XIXth – through to the 1930s*. Kyiv: Scientific Thought, 1978, 191 pp. [in Ukrainian].
46. MYLORADOVYCH, Vasyl. The Way of Life of Lubny District Peasants. In: Anatoliy PONOMARIOV, Tamara KOSMINA, Olena BORIAK (compilers), *The Ukrainians: Folk Beliefs, Superstitions, and Demonology*. Prefaced by Anatoliy PONOMARIOV. Kyiv: Lybid, 1991, pp. 170–341 [in Russian].
47. MOROZ, Andrey. The Ritual of Cow Wedding in Velizh District of Smolensk Region. In: Olga BELOVA, ed.inchief, *The Ever-Living Past*, 2014, no. 3, pp. 3–6 [in Russian].
48. OSTASH, Nadiya. On the Names of Ukrainian Summer Christian Holidays: Pentecost. In: Pavlo HRYTSENKO and Nataliya KHOBZEY, eds.inchief, *Dialectological Studies. 1: Language in Time and Space*. Lviv: NASU's I. Krypyakevych Institute of Ukrainian studies, 2003, pp. 248–268 [in Ukrainian].
49. PASTERNAK, Yaroslav. Customs and Beliefs in the Village of Zibolky (Zhovkva District). In: *Materials for Ethnology and Anthropology*. Compiled by Filaret KOLESSA. Published by the Ethnographic Commission. Lviv: Shevchenko Scientific Society Printing House under of supervision of Karol Bednarskyi, 1929, vol. XXI–XXII, pt. 1: *Collected Works Dedicated to the Memory of Volodymyr Hnatiuk*, pp. 321–352 [in Ukrainian].
50. PAKHOLOK, Inna. Green Week Traditional Customs and Rituals: Some Parallels from West Polissia and the Over Sian River Lands (According to the Field Materials Collected in Kamin-Kashyrskyi District of Volyn Region and Mostyska District of Lviv Region). In: Stepan PAVLIUK, ed.inchief, *The Ethnology Notebooks*, 2006, no. 3–4, pp. 446–450 [in Ukrainian].
51. POZHODZHUK, Dmytro. Cattle-Breeding Motifs in Calendar and Household Rituals of the Volhynians (Based on Field Materials From Villages of Zhytomyr and Vinnytsia Regions). In: Kostiantyn KONDRATIUK, ed.inchief, *Bulletin of the Lviv University. History Series*. Lviv: I. Franko LNU, 2015, iss. 51, pp. 478–491 [in Ukrainian].
52. SOKOLOVA, Vera. Incantations and Condemnations in Calendar Rituals. In: Vera SOKOLOVA, ed.inchief, *Rites and Ritual Folklore*. Nicholas Miklouho-Maclay Institute of Ethnography, USSR Academy of Sciences. Moscow: Science, 1982, pp. 11–25 [in Russian].
53. STOROZHENKO, M. K. A Sloboda of Novo-Astrakhan. In: V. IVANOV, ed., *Activities and Creation of Peasants of the Kharkov Governorate. Essays on the Ethnography of the Region*. Published by the Kharkov Governorate's Statistical Committee. Kharkov: Governorate's Government Printing House, 1898, vol. 1, pp. 27–48 [in Russian].
54. TEODOROVYCH, Mykola. *The Historical and Statistic Description of Churches and Parishes of the Volyn Eparchy*. Pochayiv: Holy Dormition Pochayiv Lavra Printing

House, 1899, vol. IV: *Starokostiantyniv District*, 928 + VI pp. [in Russian].

55. TYVODAR, Mykhaylo. *Traditional Livestock Raising of the Ukrainian Carpathians in the Latter Half of the 19th to Early-to-Mid-20th Century. A Historical and Ethnological Study*. Uzhhorod: Carpathians, 1994, 558 pp. [in Ukrainian].

56. TOKAREV, Sergei. Animal Husbandry-Related Customs, Rituals, and Beliefs. In: Sergei TOKAREV, ed., *Calendar Customs and Rituals of Foreign Countries in Europe. Historical Origins and Progress of Customs*. Moscow: Science, 1983, pp. 90–97 [in Russian].

57. TOLSTAYA, Svetlana. Feeding Livestock. In: Svetlana TOLSTAYA, ed.inchief, *The Slavonic Antiquities: An Ethno-Linguistic Dictionary: in Five Volumes*. Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences. Moscow:

International Relations, 1999, vol. 2: Д (Давать) — К (Крошки), pp. 606–608 [in Russian].

58. TOLSTAYA, Svetlana. Theft. In: Svetlana TOLSTAYA, ed.inchief, *The Slavonic Antiquities: An Ethno-Linguistic Dictionary: in Five Volumes*. Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences. Moscow: International Relations, 1999, vol. 2: Д (Давать) — К (Крошки), pp. 640–643 [in Russian].

59. LELIWA, S. Przesady ludu wołyńskiego w okolicach Porycka [Superstitions of the Volhynians in the Vicinity of Porytsk]. In: Antoni PIETKIEWICZ, Salomon «Franciszek Salezy» LEWENTAL, eds.-in-chief, *Kłosa: czasopismo ilustrowane tygodniowe poświęcone literaturze, nauce i sztuce* [Spikes: A Weekly Illustrated Journal Devoted to Literature, Science, and Art]. Warszawa, 1877, vol. XXV, no. 642 (October, 6), p. 250 [in Polish].